

Tapio Onnela

KUVAAN KIINNITTYVÄ VALTA

Valokuvaus tiedon ja kontrollin kentässä

Te, jotka tästä sisälle astutte, heittäkää toivo siitä, ettei teitä vast'edes tunnettaisi.¹

Valokuvauksen osuutta modernin yhteiskunnan muodostumisessa on Suomessa yleensä lähestytty hyvin "viattomista" lähtökohdista jättämällä valankäyttöön liittyvä problematiikka sivuun. Valokuvausta on aikaisemmin tutkittu lähinnä esteettisistä lähtökohdista unohtaen, että se on kuitenkin riippuvainen sitä hyödyntäneistä historiallisista instituutioista ja valtasuhteista. Tarkasteltaessa valokuvausta itsenäisenä, irrallisena ilmiönä rajataan näkökulma liian kapeaksi. Sitä on hedelmällisempää tarkastella vallan ja tiedon leikkauspisteistä käsin. Valokuvauksen käyttöönottoa erilaisissa instituutioissa voidaan käyttää kurkistusikkunana siihen ratkaisevaan hetkeen, jolloin uusi tieto ja valtasuhde syntyivät.

Poliittinen teknologia

Modernin yhteiskunnan alku noin 1750-1850 merkitsi ennen kaikkea monien niiden uusien sosiaalisten järjestyksien, tilojen ja tiedon alueiden muotoutumista, joille nykyinen yhteiskuntamme rakentuu.² Valokuvaus keksintönä oli tuon aikakauden ja sosiaalisen ympäristön tuote, se keksittiin ja otettiin käyttöön samalla, kun länsimainen teollinen yhteiskunta alkoi organisoiutua.

Nousevan teollisuusyhteiskunnan ongelmat liittyivät väestömassojen koulutukseen, terveydenhoitoon ja kurinpitoon. Teollistumisen edellyttämät suuret väestökeskittymät kärjistyivät näitä ongelmia. Levottomuudet ja kapinat leimasivat Euroopan historiaa Ranskan vallankumouksesta Pariisiin kommuuniin 1870-luvulle. Sen vuoksi taloudellisen nousun aikaansaamiseksi oli yhtä tärkeää hallita paitsi pääomien myös ihmisjoukkojen kasaantumista. Michel Foucault'n mukaan uusi poliittinen teknologia alkoi säädellä näitä väestökeskuksiin kerääntyneitä massoja. Kuri oli, ja on edelleenkin, se keskitetty tekninen keino, jonka avulla ruumiin voimaa rajoitettiin poliittisena ja maksimoitiin hyödyllisenä voimana. Foucault'n mielestä kurinpitomenetelmien kehitystä voidaan täysin verrata maanviljelyksen tai teollisen ja taloudellisen teknologian kehitykseen.³

Foucault kutsuu tuota kurinpitomenetelmää *ruumiin poliittiseksi teknologiaksi*, jossa ruumis tuli vallankäytön ja hallintatoimen kohteeksi ja taloudelliseen hyväksikäyttöön. Ruumiin poliittinen teknologia koostuu tiedosta ja sen hallinnasta. Ruumiin hyödylliseksi voimaksi alistamisen ei tarvitse olla väkivaltaista, se voi olla myös tarkasti laskelmoitua, hienovaraista, teknisesti hallittua ja organisoiutua.⁴

Valtajärjestelmän muotoutumiselle oli ominaista kurinpitokoneistojen laajeneminen 1600- ja 1700-luvuilta lähtien. Kurinpito siirtyi yhteiskunnan laita-

alueilta yleiseksi kaavaksi, jolloin erityistoimesta tai poikkeusmenettelystä tuli normaali käytäntö. Kurinpito muuttui vaarojen neutraloinnista positivistien asioiden synnyttäjäksi. Esimerkiksi työpaikkakuri lisäsi tuottavuutta. Yhteiskunnan ja teollisuuden ihanteeksi tulivat koulutetut ja terveet kansalaiset, jotka työskentelivät kurinalaisesti ja tehokkaasti hygieenisissä oloissa.

Uudet esittämisen ja yhteiskunnallisen sääntelyn muodot olivat keskeisiä teollisen yhteiskunnan organisoimisessa. Sen yhteydessä syntyivät kurinpidolliset, hoitavat ja kasvattavat laitokset 1800-luvun kuluessa. Olennainen osa näitä instituutioita oli uusien havainto-, kortistointi- ja tarkkailumenetelmien kehittyminen. Valokuvaus oli tärkeä apuväline tässä tiedon tuotannossa ja valtasuhteiden synnyssä, ja sen historiaa kannattaa tarkastella sitä hyödyntäneiden käytäntöjen ja instituutioiden kautta — leikkauskohdissa, joissa valtasuhteet ja uudet käytännöt kohtaavat.⁵

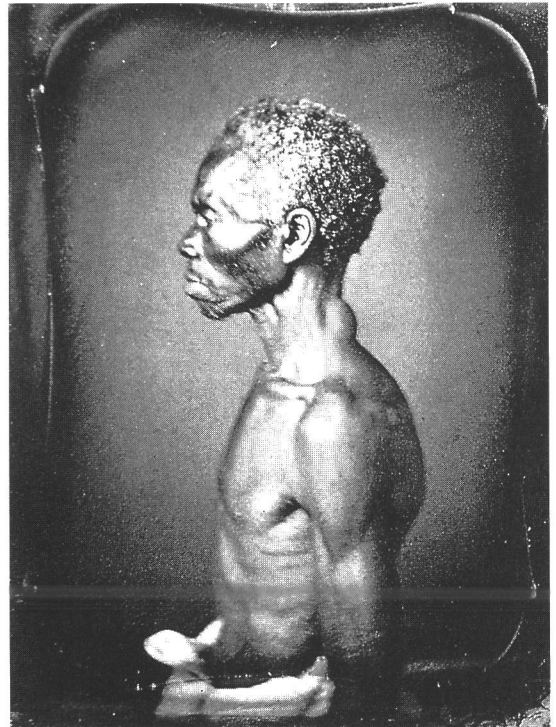
Visuaaliset rakenteet, kuten Jeremy Benthamin ajatus panoptikonista, toimivat malleina kurinalaistamiselle ja kontrollille. Valta ei kuitenkaan ole pelkästään estävä, rajoittava, eristävä tai sensuroiva, nämä ovat vain vallan äärimuotoja. Ominaisempaa valtasuhteille on tiedon tuottaminen, todellisuuden, totuuden rituaalien ja kielen instituutioiden synnyttäminen. Valokuvaustekniikka on osa tätä tuotantoa, yksi uusi tiedon alue, jonka avulla tähdättiin väestön hyvinvoinnin ja turvallisuuden lisäämiseen sekä valistuneen kansakunnan kasvattamiseen.

Jo valokuvaustekniikan pioneerien aikana 1840-luvulla oli selvää, että valokuvaus tulisi palvelemaan tieteiden edistämistä. Sen käyttökelpoisuus havaittiin myös ihmistä koskevien tieteiden alueella kuten antropologiassa, fysiologiassa ja rotututkimuksessa. Kriminologit puolestaan käyttivät valokuvia rikollisten tunnistamiseksi ja kontrolloimiseksi.⁶ Suomessa tämä uuden tiedon alue alkoi hahmottua täsmällisemmin ja järjestäytyneemmin 1900-luvun alussa, kun rikollisten tunnistamismenetelmät otettiin käyttöön ja alettiin tutkia suomalaista rotua ja etsiä kansallista naistyyppiä.

Valokuva uusien tieteiden palveluksessa

Valistus helli ajatusta tieteen neutraalista katseesta, joka läpivalaisisi yksilön ja yhteiskunnan. Auguste Comten (1798-1857) positivismi, sosiaalitieteet ja valokuvauksen keksiminen 1840-luvulla olivat saman yhteiskunnallisen sääntelyn menetelmiä. Rikollisten tunnistamisessa käytetyt henkilövalokuvat, fysiologiset tyypittelyt sekä antropologiset mitaukset ja tutkimukset kietoutuivat 1800-luvun kuluessa toisiinsa.

Ajatus siitä, että ihmistä voitaisiin tutkia tieteellisesti fyysisenä ja sosiaalisena olentona, syntyi vähitellen 1700-luvun loppupuolella. 1800-luvun puolivälissä antropologia alkoi löytää oman tehtäväkenttänsä kun se vakiintui institutionaalisesti Euroopassa. Perustettiin antropologisia seuroja ja tehtiin julkaisuja. Empiirisen aineiston keräilyllä ja materiaalin järjestelyllä pyrittiin mielellään tuomaan esiin tieteellistä luonnetta. Kun antropologiassa alettiin 1800-luvun loppupuolella korostaa rodun ja rodullisten erojen merkitystä, valokuvauksella oli keskeinen asema näiden erojen esittämisessä. Amerikassa sitä käytettiin todistusaineistona neekeriojien säilyttämisen puolesta.

Kongolaissyntyinen neekerioija, Yhdysvallat, Etelä-Carolina. Kuvan tilaaja Louis Agassiz laati sarjan tällaisia kuvia, tarkoituksenaan osoittaa mustan rodun piirteitä ja soveltuvuutta orjiksi. Dagerrottyyppi 1850-luvulta.

27
Stupidité et Foiblesse d'Esprit (Lavater, 1783)

Typeryys ja hengen heikkous.
Kuva Johann Kaspar Lavaterin
teoksesta *Physiognomische*
Fragmente zur Beförderung der
Menschenkenntniss und
Menschenliebe. *Leipzig und*
Winterthur 1775-1778.

Antropologia synnytti vuosisadan puolivälissä uuden valta- ja tietosuhteen eurooppalaisen taloudellisen ja poliittisen käytännön ja alistettujen kulttuurien välille. Samaan aikaan kun eurooppalainen kolonialismi valloitti yhä uusia mantereita, yleistyivät siirtomaiden asukkaista kertovat kuvateokset.

Antropologia oli kiinteästi mukana pitämässä yllä taloudellista ja poliittista valtaa siirtomaissa. Tieto, jota se tuotti ja tavat, joilla se havainnoi ja ulkokohtaista tiedon kohteita, olivat riippuvainen valtasuhteista ja samalla myös tuottivat niitä. Antropologia tarjosi tieteellisen selityksen rodullisille ja nationalistisille etuoikeuksille. Se oli eräänlainen kanava, joka välitti tietoa "biologisista" tieteistä "poliittisiin" tieteisiin, joita taas voitiin käyttää kolonialismin puolustamiseen ja alempiarvoisiksi väitettyjen rotujen alistamiseen.

Valokuvia alettiin systemaattisemmin käyttää antropologiassa 1869, kun J.H. Lamprey esitti yhtenäistetyt menetelmänsä mitata ja vertailla eri rotujen ominaisuuksia. Henkilövalokuvat olivat tärkeä osa antropologista aineistoa 1920-luvulle asti. Lamprey asetti kuvattavan alastoman ihmisen taustaksi puisen kehikon, joka oli ruudutettu silkkilangoilla 2 X 2 tuuman neliöihin. Näiden ruutujen avulla kohde pilkottiin pienempiin osiin, jolloin valokuvasta pystyttiin helpommin ja täsmällisemmin lukemaan yksityiskohtia ja vertailemaan rodullisia ominaisuuksia. Kuvaustilanteissa noudatettiin standardisoituja käytäntöjä: kuvat otettiin suoraan edestä ja sivulta, neutraalia taustaa vasten, valaistuksen tuli olla vakio, samoin kameran etäisyyden kohteesta. Yleensä pää kuvattiin edestä ja sivulta.⁷

Fysionomia ja frenologia

Fysionomia ja frenologia olivat 1800-luvulla arvostettuja ja suosittuja tieteenhaaroja. Fysionomia on näistä kahdesta varhaisempi "tieteenhaara" ja pohjautuu jo Aristoteleen ajatuksiin. Sen mukaan ihmisen ruumis ja ulkonäkö, erityisesti kasvon muodot, kuvastavat ihmisen luonteenpiirteitä ja sielullisia ominaisuuksia. Ajatukset toi 1700-luvun loppupuolella uudelleen esiin sveitsiläinen runoilijapappi Johann Kaspar Lavater (1741-1801) ja siitä lähtien ne olivat erityisen suosittuja melkein koko 1800-luvun. Hänen teoksensa oli jokaisen gentlemannin vakiokirja, jota konsultoitin kun palkattiin palvelusväkeä, hankittiin ystäviä tai hoidettiin liikeasioita.

Lavaterin ajatukset perustuivat intuitiolle ja havainnoinnille, ne olivat sekoitus uskontoa ja esteetiikkaa. Esimerkiksi luonteeltaan vihainen ihminen myös näyttäisi vihaiselta, koska ihmisen sielu kuvastuu hänen kasvoihinsa. Sielu oli ikäänkuin eräänlainen lamppu, joka loisti ruumiin läpi ja ilmeni sen muodoissa.

Frenologian kehittäjä Franz Joseph Gall (1758-1828) piti fysionomisia tyyppitelyjä täysin epätieteellisenä höpötyksenä. Hänen oma teoriansa pohjautui oletukselle, että aivoissa olevat kohdat näkyivät kallon muodoissa ja kuhmuissa ja kertoivat henkilön ominaisuuksista, lahjakkuuksista ja sairauksista. Aivot eivät olleet mikään yksi yhtenäinen massa, vaan se koostui erilaisista elimistä, jotka näkyivät myös ulospäin. Siten siis esimerkiksi itsevarmuus, kielitaito tai toivo sisältyi johonkin tiettyyn

paikkaan aivoissa. Gall keksi ajatuksen jo koulu-poikana huomattuaan, että lahjakkailla pojilla oli aina ulkonevat silmät.

Yhdysvalloissa järjestettiin jo 1840-luvulla työn-hakijoille kallonmuotojen mittauksiin perustuvia soveltuvuustestejä.

Ensimmäinen tunnettu yhteys valokuvan ja fre-nologian välillä syntyi 1846 Yhdysvalloissa, kun Sing Singin naisvankilan johtaja Eliza Farnham teetti kahden newyorkilaisen vankilan asukeista valokuvaan perustuvan kaiverrussarjan Marmaduke Sampsonin teokseen *Rationale of Crime*. Kuvissa esiintyvät viisi mies- ja naisvankia luokiteltiin etnisin ja rodullisin perustein neekereiksi, juutalaisiksi tai irlantilaisiksi.⁸

Yhdysvaltalainen Eugene Talbot luokitteli 1898 valokuvia hyväkseen käyttäen ja fysionomiaan tu-keutuen rikollisia, poikkeavia ja lainkuuliaisia kansalaisia teoksessaan *Degeneracy. It's Signs, Causes and Results*. Hänen "sosiaaliagnostiikkansa" her-kutteli valokuvilla epämuodostuneista sikiöistä, lii-kalihavista tai seksuaalisesti poikkeaviksi määri-tellyistä henkilöistä. Talbotin 1920-luvulla ilmestyneessä teoksessa käytettiin molekyylibiologian maailmasta otettuja valokuvia todistuksena fysionomisten muotojen ja luonteenpiirteiden yhtey-destä.⁹

Tilastot, matematiikka ja kauneus

Normaalista ihmisestä poikkeavat rikolliset määri-teltiin viime vuosisadalla kahdella tapaa. Näistä käsite "rikollisnero" (criminal genius) erosi tavall-isestä porvarista hillittömyytensä vuoksi. Häneltä puuttuivat täysin moraalinen itsehillintä ja pidäk-keet. Fysionomisten menetelmien ja valokuvauksen avulla taas voitiin nostaa esiin "rikollisen biotyyppi" eli ihminen, joka myös fysiologisesti poikkesi kun-non kansalaisista rikollisten luonteenpiirteidensä vuoksi.

Kun sosiaalista poikkeavuutta alettiin säädellä ja määritellä erilaisten tieteellisten menetelmien avul-la, syntyi karkeasti ottaen kaksi erisuuntaista tapaa rikollisten tuomiseksi päivänvaloon. Kriminologiset mallit toimivat teoreettisemmalla tasolla ja hakivat yleistä rikollisen tyyppiä. Kriminologistiikan tavoitteet olivat puolestaan käytännöllisempiä: sen avulla etsittiin yksittäisiä rikollisia, esimerkiksi uusintari-kollisia. Molemmat pohjasivat samoihin lähtökoh-tiin, uusiin sosiaalitieteisiin ja erityisesti tilastollisiin luokituksiin. Myös valokuvausta pidettiin täysin

totuudenmukaisesti, luontoa kuvaavana tieteellisenä menetelmänä, sillä se "säilytti kohteiden muodon matemaattisella tarkkuudella", kuten ranskalainen tiedemies Françoise Arago sanoi julkistaessaan va-lokuvakeksinnön vuonna 1839.

Adolphe Quételet (1796-1874), belgialainen ast-ronomi ja tilastotieteilijä, havaitsi 1835, että suuri määrä miltei mitä tahansa sosiaalista tietoa - erityi-sesti antropometristen mittausten aineisto - asettui Gaussin 1809 esiintuoman kellomaisen käyrän muo-toon. Antropometrian kohteina olivat erilaiset ih-misruumiin mitat, kuten pituus tai kallon leveys. Quételet halusi kehittää matemaattisesti eksaktin tieteen, joka toteuttaisi valistuksen unelman sosiaa-lisista lainalaisuuksista ja jonka avulla voitaisiin säädellä ja ennustaa ihmisten käyttäytymistä. Kes-kiverto oli Quételetille sekä tavoiteltavin päämäärä että myös kauneuden ja hyvyyden ideaali. Kun taiteilijat käyttivät kauneuden tavoittamiseen ne-rountaan ja luomisvoimaansa, tilastotieteilijät teki-sivät saman matematiikan avulla.¹⁰

Yksilöllisen erilaisuuden Quételet rinnasti mate-maattiseen virheeseen, normaaliuden vastakohtak-si. "Normaaliuden" käsitteen ilmaantuminen ylei-seen tietoisuuteen ajoittui myös modernin yhteis-kunnan syntyäikaan. Termi "saniteettis-normatii-vinen ilmiö" syntyi 1753, "normaali" 1759 ja "nor-malisoi" 1834. Quételetin ideaaliyhteiskunnassa vajavaiset ja alempiarvoiset ihmiset vähensivät sosiaalisen edistyksen myötä ja siten normaaliuden alue kasvasi. Quételetista alkaen tilastotieteilijät kiinnostuivat yhä enemmän antropometrista mit-tauksista, ruumiin suhteista ja kallon muodoista.

Francis Galton (1822-1911) keksi esittää Quéte-letin tilastoja kuvallisessa muodossa. Hän oli antro-pologi ja rotuhygieenikko, joka innostui tutkimaan valokuvauksen mahdollisuuksia näillä alueilla. Li-säksi hän oli sormenjälkitunnistamisen kehittäjä. Galtonin poliittisena pyrkimyksenä oli vähentää sosiaalisesti epäkelvojen, onnettomaan elämään jo ennalta määrättyjen ihmisten määrää. Tämä liittyi selkeästi pelkoihin, joita tuon ajan keskiluokan parissa aiheuttivat syntyvyyden aleneminen, eliitin osuuden väheneminen yhteiskunnassa ja toisaalta degeneroituneina pidettyjen massojen eli kaupun-kilaisen köyhän proletariaatin kasvu.¹¹

Galton pyrki 1870-luvulla kehittämänsä valoku-vakompositiomenetelmän avulla tuomaan konk-reettisesti näkyville rikollisuuteen biologisesti de-terminoidun tyyppin. Hän yritti saada esille tilastol-lisesti määritellyn mutta todellisuudessa kuvitteel-lisen rikollisen kasvot koostamalla samantyyppisiä rikoksia tehneiden henkilöiden valokuvista uusia

kuvia.

Galtonin kuvakompositiot syntyivät valottamalla yhtä valokuvauslevyä suhteessa kuvattavien kasvokuvien määrään. Jos esimerkiksi piti koostaa tyyppikuva 12 erilaisesta murhaajan kuvasta, valotettiin kutakin kuvaa 1/12 osa kokonaisvalotusajasta. Yksilöidyt, muista poikkeavat ja Galtonin mukaan myös merkityksettömät piirteet alivalottuivat ja jäivät pois. Näin saatu kuvakooste muodosti keski-
verron yleistyksen, jota voitiin kutsua kuvalliseksi tilastoksi. Kun taiteilijat käyttivät apunaan luomisvoimaansa ja tilastotieteilijät matematiikkaa, niin Galton turvautui valokuvaukseen. Hän väitti kuvakompositioidensa olevan muita tieteellisiä tai taiteellisia yleistyksiä tarkempia ja havainnollisempia.

Galton pyrki soveltamaan menetelmäänsä rikollisten ja sairaiden tyyppikuvien lisäksi mitä erilaisimpien kohteiden kuvaamiseen. Kuvaamalla esimerkiksi useita erilaisia Aleksanteri Suurta esittäviä mitaleja päällekkäiskuvamenetelmällä saataisiin keskiporto, joka Galtonin mukaan olisi muistuttanut eniten todellista Aleksanteri Suurta. Menetelmää voitiin käyttää myös kilpahevosten sukuselvityksiin tai englantilaisen ihmisrodun jalostamiseen (jälkimmäisessä tehtävässä hän käytti armeijan insinööriupseereiden kuvista tehtyä koostetta). Galton ehdotti myös, että perheet harrastaisivat perinnöllisyys-
setarkkailua mittaamalla ja kuvaamalla toisiaan¹².

Vallan kuva-arkisto

Pariisin kommuunin aikana vuonna 1871 innostuneet kommunardit kuvauttivat itseään barrikadeilla. Kommuunin kukistuttua poliisin käsiin joutuneita kuvia käytettiin maan alle paenneiden kapinallisten etsiskelyissä. Myös Suomessa käytettiin kansalaisodan jälkeen punakaartilaisista sodan aikana otettuja kuvia etsinnöissä. Etsittäviä laadittiin Ranskassa kuva-albumeja, joihin liitettiin kirjallisia selostuksia. Myös joitakin vankiloihin joutuneita kommunardeja kuvattiin.¹³ Näihin varhaisiin arkistoihin pohjasi Alphonse Bertillonin (1853-1914) kehittämä järjestelmä. Hänen päämääränsä olivat käytännöllisiä ja liittyivät saumattomasti arkipäiväiseen poliisityöhön, rikollisten tunnistamiseen ja kiinniottoon.

Ranskassa kiinnitettiin 1880-luvulla suurta huomiota rikoksenuusijoihin, jotka rinnastettiin julkisessa keskustelussa muihin sosiaalisiin vaaratekijöihin, kuten anarkisteihin, kulkureihin tai lakkoilijoihin. Pariisissa oli tuolloin henkilöllisyyden vaihtaminen helppoa sillä kommuunin aikana 1870 oli

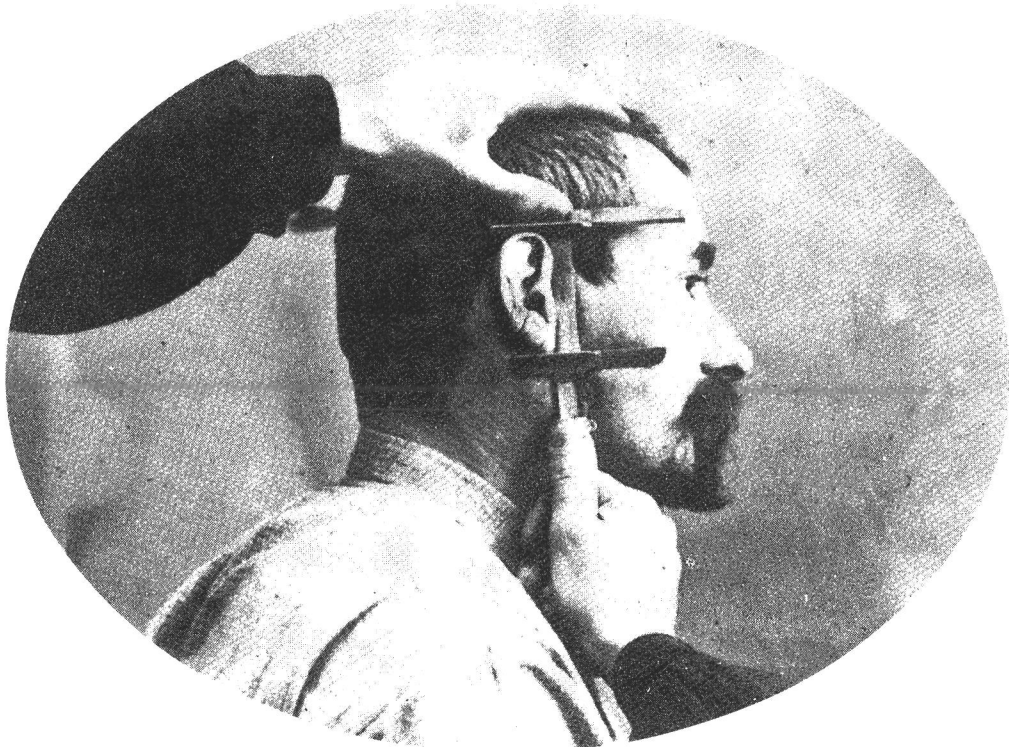
henkilöllisyyden todentamisessa välttämättömiä asiakirjoja tuhoutunut. Rikoksenuusijoiden henkilöllisyyttä oli tästä syystä usein erittäin vaikea saada selville. Viranomaiset perustivatkin Pariisiin vuonna 1889 erityisen tunnistamistoimiston *Service d'identité Judiciaire*, jonka päälliköksi Bertillon valittiin.

Kun pelkästään Pariisissa pidettiin päivittäin 100-150 henkilöä, jotka oli tutkittava ja tunnistettava, osoittautuivat vanhat keinot ja valokuvakokoelmat käyttökelvottomiksi. Rikollisista otettujen valokuvien määrä oli kasvanut 1880-luvulla yli 100 000:ksi. Käytännössä oli mahdotonta käydä läpi ja verrata niitä päivittäin pidätettyihin. Helposti tunnistettavankin rikollisen kuvan vertaaminen aikaisemmin otettuihin vei aikaa noin viikon.

Bertillon oli aluksi yrittänyt luoda järjestelmää, jossa rikollisten kuvia olisi luokiteltu rikoksen tyyppin mukaan, mutta tehtävä oli surkeasti epäonnistunut. Hän päätteli, että tarvittaisiin samankaltainen yksilöiden luonteenomaisiin piirteisiin perustuva luokitteleva järjestelmä kuin eläin- ja kasvitieteessä. Parhaisiin tuloksiin päästiin yhdistämällä valokuvien arkistojärjestelmä, antropometriset mittaukset ja tilastointi. Tämän Bertillonin menetelmäksi kutsutun järjestelmän avulla voitiin suuresta valokuvien ja henkilötietojen massasta poimia yksilöitävissä olevia tietoja.

Bertillon oli havainnut, että ihmisten ruumiinmittoja keskenään verrattaessa on todennäköisyys kahden täsmälleen samanlaisen yksilön löytymisestä häviävän pieni. Mitattavia ruumiinosia olivat mm. pituus, kallon leveys ja pituus, korvan korkeus ja leveys tai jalan pituus. Hän kirjasi ruumiinmitat arkistokortille, ja näin kootut kortit hän järjesti laatikostoihin Quéletin keskiportoajatuksen mukaan: alle keskiporto, keskiporto ja yli keskiporto. Käsiteltyään tällä tavoin 100 000 miesvankia ja 20 000 naisvankia hän onnistui saamaan esiin 4500 rikoksenuusijaa.

Myöhemmin kortteihin lisättiin vielä suoraan edestä ja profiilista otetut kasvokuvat. Järjestelmänsä hän halusi soveltaa rikollisten lisäksi myös muihin sosiaalisesti vaarallisiksi koettuihin ihmisryhmiin. Menetelmän heikkoutena oli mittausten epätarkkuus: samasta rikollisesta saattoivat eri mitaajat saada erilaisia tuloksia ihmiskudosten vaihtelevuuden ja pehmeiden vuoksi. Koska naisilla pehmeiden kudosten määrä on suurempi, menetelmä ei oikein soveltunut naisrikollisten mittaamiseen. Vielä 1920-luvulla, kun Ranskassakin oli pääasiassa luovuttu Bertillonin järjestelmästä, liitettiin siellä kuitenkin mustalaisten ja kiertelevien soittajien

antropometriset mitat valokuvalla varustettuun passiin.

Bertillon vastusti ihmisten luonteenpiirteiden tyyppittelyä fysionomisten ominaisuuksien perusteella. Rikollisen ruumis ei hänen mukaansa ilmentänyt mitään erityistä henkistä ominaisuutta. Tämä kysymys liittyi Euroopassa tuohon aikaan käytyyn väittelyyn ympäristön ja perintötekijöiden vaikutuksesta rikollisuuden syntyyn. Ranskalaiset kannattivat enemmän ympäristön vaikutusten merkitystä, kun taas italialainen koulukunta Cesare Lombroson johdolla piti perinnöllisyyttä tärkeämpänä. Ranskalaiset näkivät rikollisuuden eräänlaisena mikrobina (Pasteurin tapaan), jonka kasvualustana olivat huonot yhteiskunnalliset olot.

Bertillon oli myös standardisoidun poliisivalokuvan kehittäjä. Kuvausmenetelmät muistuttivat antropologisia menetelmiä. Kuvien tuli olla retusoitamattomia, mahdollisimman neutraaleja, kameran polttovälin piti olla aina sama, valaistuksen tasainen ja kuvattavien samalla etäisyydellä kamerasta. Epäilystä tuli ottaa kuva sekä profiilista että suoraan edestä. Profiilikuva oli tärkeä, koska ihmisen profiilimuodot säilyvät pidempään muuttumattomina. Kasvokuvista taas oli taitamattomankin poliisimiehen helpompi löytää epäilty.

Standardisoituja kuvia käytettiin antropometristen korttien yhteydessä. Kortteihin lisättiin myöhemmin myös sormenjäljet, vaikka Bertillon vastustikin sormenjälkitunnistamisen käyttöönottoa.

Toinen Bertillonin kehittämä tunnistamismenetelmä oli ns. *portrait parlé* -järjestelmä, jonka avulla pyrittiin kääntämään kuvallisia elementtejä kielelliseen asuun. Tavoitteena oli selventää visuaalisen informaation epätäsmällisyyksiä järjestämällä ruumiinmuotoja erilaisiin luokiteltuihin ryhmiin.

Tiedot siirrettiin pienille taskuun mahtuville kortteille. Tarkoituksena oli helpottaa tavallisten poliisimiesten ja todistajien työtä epäiltyjä kuvailtaessa. Bertillon teki valokuvien avulla myös muoto-opillisia kokeita ryhmittämällä ja luokittelemalla valtavien määrän miehiä esimerkiksi korvien perusteella. Tämä johti suureen luettelomaiseen järjestelytyöhön, jossa ruumiin merkit käännettiin tekstiksi ja yhdistettiin numeroihin.

Bertillonin antropometrinen tunnistamisjärjestelmä levisi nopeasti ja laajalle vuosisadan vaihteen tienoilla ja hänen teoksiaan käännettiin lukuisille kielille. Mittausjärjestelmä otettiin käyttöön mm. Yhdysvalloissa, Belgiassa, Sveitsissä, Tanskassa ja Venäjällä.¹⁴ Englannissa siitä ei kiinnostuttu yhtä

Finnish women (from Häme, Tavastia) of relatively pure East-Baltic type.

Farmer

Pedagogue

Pedagogue

Engineer

Lecturer Theol.

Lecturer Theol.

Prof. Pedagogy

Prof. LL. D.

Lecturer, Philology

Finns of relatively pure East-Baltic type

paljon, koska siellä katsottiin kotimaisen sormenjälkiin perustuvan tunnistamismenetelmän olevan tehokkaampi. Bertillonin järjestelmä oli kuitenkin käytössä Englannissakin 1896-1901 osana valokuva- ja sormenjälkitunnistamista. Sormenjälkiin perustuva menetelmä syrjäytti nopeasti Bertillonin järjestelmän kaikkialla maailmassa yksinkertaisempaan ja tehokkaampaan tapaan identifioida rikollisia.

Suomalaisen rodun kuva

Poliisin suorittamat henkilökuvaukset ja arkistoinnit, antropometriset tutkimukset, fysionomia ja rotutieteelliset tutkimukset linkittyvät toisiinsa myös Suomessa. Kielentutkijat G.J.Ramstedt ja J.J. Mikola totesivat 1909 artikkelissaan "Olemmeko mongoleja", että jo valokuvien perusteella pystytään pintapuolisesti sanomaan suomalaisten muistuttavan enemmän indoeurooppalaisia kuin mongoleja. Kirjoittajat ehdottivat ulkomaisen mallin mukaan eri kansantyyppien valokuvista koostuvan kokoelman perustamista. Lukijoita kehoitettiin lähettämään kuvia Suomen Maantieteelliselle Seuralle.¹⁵

Nuori kansakunta halusi pönkittää kansallista identiteettiään kauneus- ja naistyyppien etsiskely-

kilpailuilla, joita pidettiin runsaasti 1920-luvulla. Kauneuskilpailuihin kuului tuolloin vielä usein myös antropologia mittauksia. *Maailma*-lehden kilpailu "kansallisen kaunotartyypin" määrittämiseksi vuonna 1919 perustui yleisön lähettämiin valokuviiin. Suomalaisen Tiedeakatemian ja Kansallismuseon kauneuskilpailu 1926 liittyi selkeästi rotututkimukseen. Kilpailun avulla pyrittiin löytämään nimenomaan suomalainen naistyyppi, sillä eurooppalais-tumisen koettiin uhkaavan kansallisia ja rodullisia erityispiirteitä. Kuvien tuli olla otettuja sekä suoraan edestä että sivulta. Kilpailun käytännön organisoinnin hoiti *Suomen Kuvalehti*, jonne lähetettiin noin 1200 kuvaa. Kuvien oli tarkoitus myöhemmin palvella suomalaista rotutiedettä.¹⁶

Valokuvia käytettiin apuna fysionomisia luokitteluja ja erilaisia taksonomioita tehtäessä. Kuuluisimpia valokuvaajien tekemiä luokitteluja on saksalaisen valokuvaajan August Sanderin vuonna 1929 ilmestynyt teos *Antlitz der Zeit*, jossa saksalaiset yhteiskuntaluokat ja ammattiryhmät esiintyvät. Hie-man tieteellisemmät tavoitteet olivat suomalaisen rotututkijan Kaarlo Hildénin 1932 ilmestyneellä teoksella *The Racial Composition of Finnish Nation*, jonka kuvataulut esittävät nimettömiä, lähinnä ylempään keskiluokan miehiä. Kuvat oli varustettu am-

mattinimikkeellä kuten professori, kirjailija, maanviljelijä tai insinööri, mutta teoksen harvat naiskuvat olivat ammattinimikettä vailla. Niiden tarkoitus oli paitsi kuvittaa ja havainnollistaa tekstiä myös todistaa itäbalttilaisen rodun puhtaus.

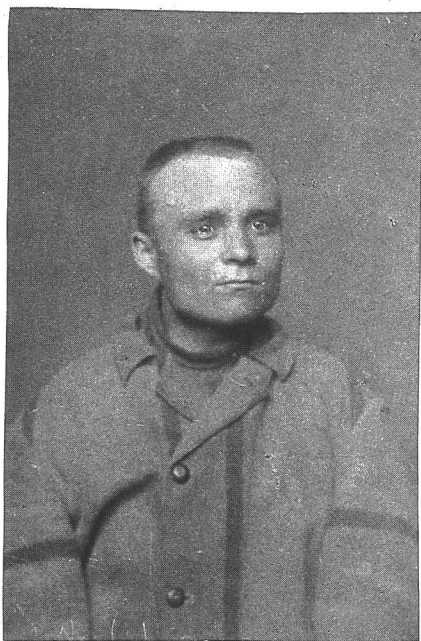
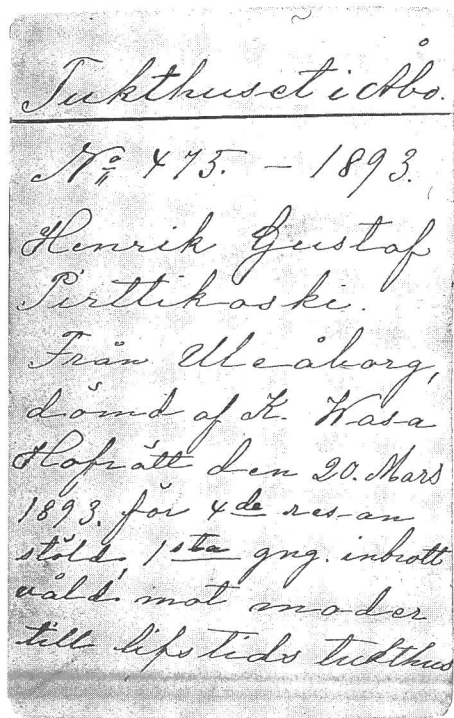
Kun suomalaista rotututkimusta käynnistettiin 1920-luvun puolivälissä, korosti Yrjö Kajava artikkelissaan "Muutamia ohjeita antropologisten tutkimusten tekijöille" tutkimusten merkitystä käytännön elämälle. Esimerkiksi vakuutuslääketiede ja armeijan palveluskuntoisuusluokitukset saivat arvokasta vertailumateriaalia rotuopillisten ja ruumiinominaisuuksien tuntemista varten. Kajava antoi käytännön ohjeita ja esitteli Suomen Tiedekatemian antropologisen kyselykaavakkeen, jossa ilmoitettiin henkilötietojen lisäksi 40 erilaista ruumiinmittaa ja 37 luonnehdintaa. Lomakkeessa eriteltiin nenän muodosta seitsemän erilaista pääluokkaa, huulet lajiteltiin törö-, tasa- ja kuoppahuuliin. Tutkittavat myös valokuvattiin tieteellisen tarkasti edestä ja sivuilta, joissakin tapauksissa otettiin myös alaston kokovartalokuva.¹⁷

Fysionomiasta ja erilaisista tunnistamisjärjestelmistä lainattuja menetelmiä käytettiin moniin tarkoituksiin. Yksi esimerkki on Suomessa 1911 il-

mestynyt, ulkomaisten esikuvien mukaan toimitettu partiopoikien käsikirja, jossa kehoitettiin partiolaisia tarkasti havainnoimaan ympäristöään. Rikollisten ja epäilyttävien henkilöiden paljastamiseksi neuvottiin partiopoikia harjaannuttamaan huomiokykyään. Bertillonin portrait parlé -menetelmää ja fysionomian oppeja soveltaen heitä ohjattiin tekemään päätelmiä ihmisistä näiden ulkomuodon perusteella. Käsikirjan mukaan epävakainen ja löpöttelevä pieni mies kävelee lyhyin askelin ja käsiään lujasti heilutellen. Kasvojen muoto on erinomainen miehen luonteen ilmaisin, niinpä "vahatut viikset kielivät turhamaisuudesta" ja "nuorten miesten otsarypyt ovat mitä ilmeisin tyhmyyden merkki".¹⁸

Valokuva Suomen viranomaisten tunnistamisjärjestelmässä

Hufvudstadsbladetissa 16.3 1929 oli pieni uutinen rikostutkimuskeskukseen Helsinkiin perustettavasta kokoelmasta, johon tultaisiin yhdistämään kaikki vankiloissa olevien rikollisten kuvat, kopiot maan poliisilaitosten rikollisalbumien kuvista sekä vanhat poliisihallinnon valokuvat. Kokoelma oli tarkoitus

Kakolan vuosien 1878-1900 albumeissa oli puolivartalokuva kustakin vangista istuvassa asennossa. Kuvien taakse ja albumiin kuvien alle oli kirjoitettu tietoja vangeista.

järjestää aakkosellisesti ja rikosten mukaan systemaattisesti. Poliisipiirien vanhat kokoelmat olivat osoittautuneet käytännössä epätäydellisiksi ja hankaliksi käyttää.¹⁹ Pelkkä kuva ei enää riittänyt, tärkeämmäksi tulivat kuva-arkistojen järjestäminen, menetelmien yhtenäistäminen ja tietojen yhdistely siten, että niiden poimiminen helpottui. Valokuvan systemaattinen käyttö kontrollin ja poliittisen teknologian välineenä Suomessa saavutti 1920-luvun lopulla yhden kehitysvaiheen huipentuman.

Suomalaiset viranomaiset olivat hajanaisesti käyttäneet erilaisia valokuva-arkistoja ja tunnistamisjärjestelmiä jo pitkään. Viipurissa kuvautti poliisilaitos rikollisia 1860-luvulla ja Helsingin lääninvankilan saarnaaja teki vangeista kuvakokoelmia samalla vuosikymmenellä.²⁰ Myös Turun Rangausvankilan (Kakolan) vangeista oli kuvakokoelmia 1870-luvulla, muodoltaan ne tosin tuovat mieleen lähinnä perheiden kuva-albumit tai keräilijöiden hyönteiskokoelmat. Albumit olivat jykeviä, nahkaskäisiä kirjoja, joiden kulmat oli vahvistettu koristeellisin metallivahvikkein. Koska käyntikorttikuvien standardisoitu valmistaminen oli laskenut huomattavasti kuvien hintoja, käytettiin niitä useimmiten suuria sarjoja vaativissa vankila- ja poliisikuvissa.

Kakolan vuosien 1878-1900 albumeissa oli puolivartalokuva kustakin vangista istuvassa asennossa. Kuvien taakse ja albumiin kuvien alle oli kirjoitettu vangin nimi, ikä, rikos ja tuomion pituus. Vuodesta 1900 lähtien kuvat muuttuivat kasvo- ja profiilikuviksi, joissa vuosiluvun lisäksi oli juokseva, erilliseen luetteloon viittaava numero.²¹

Sormenjälkiä otettiin vangeilta jo 1911, ja poliisi kokeili niitä vuodesta 1909 lähtien. Helsingin poliisilaitoksella alettiin järjestelmällisemmin ottaa rikollisista valokuvia ja kerätä tuntomerkkejä 1899. Kun laitos perusti erityisen antropometrisen toimiston 1909 alettiin kuvien ja tuntomerkkien keräilyssä ja arkistoinnissa noudattaa myös systemaattisempia käytäntöjä. Kuvia oli vuoteen 1909 mennessä kertynyt noin 2500 ja vuoteen 1930 mennessä jo melkein 17000. Valokuvat oli Helsingissä järjestetty albumeihin rikosluokittain. Vuodesta 1927 ne kiinnitettiin valokuvakorteille, joiden kääntöpuolelle kirjattiin henkilötiedot ja tuntomerkit. Rikolliset oli kuvattu suoraan edestä ja sivulta. Korteja säilytettiin lokerollisissa arkistokaapeissa, Bertillonin järjestelmää mukaellen, rikoksen tyyppin, rikollisen iän ja pituuden mukaisissa järjestyksissä.²² Tällaisia kaksipuolisia kortteja käytettiin maamme vanhimmalla poliisilaitoksella Turussa jo vuosisadan alusta lähtien, samoin valokuva-albumeja.²³

Sisäasiainministeriö tiedotti maaherroille kierto- kirjeessään 1926 ryhtyneensä toimenpiteisiin järjestääkseen keskitetyn rikostutkimuskeskuksen, johon sormenjälkitoimisto ja kriminaalilaboratorion yhteydessä ollut valokuvaamo kuuluisivat. Suomen liityttyä 1928 kansainvälisen rikostutkimuskomission jäseneksi siltä edellytettiin keskitetyn rikostutkimuskeskuksen perustamista. Komissio toimi poliisien kansainvälisenä yhteistyöelimenä mm. siten, että Suomessa pidätetyn ulkomaalaisen epäillyn kuvat ja sormenjäljet toimitettiin järjestön päämajaan Wieniin, jossa tiedot monistettiin ja lähetettiin jäsenvaltioiden rikostutkimuskeskuksiin tarkempien tietojen saamiseksi.

Asetus vuodelta 1929 oikeutti poliisiin ja vankilaviranomaiset ottamaan pidätetyiltä ja vangituilta henkilöiltä sormenjäljet, tuntomerkit ja valokuvan henkilöllisyyden toteamista ja rikollisten rekisteröintiä varten. Valokuvaaminen suoritettiin poliisi-piireissä, joiden henkilökuntaa rikostutkimuskeskus tätä tarkoitusta varten koulutti. Menetelmät noudattivat antropologiasta, rotututkimuksesta ja Bertillonin järjestelmästä tuttuja käytäntöjä. Pidätetyistä otettiin kolme erilaista valokuvaa: yksi oikealta sivulta, toinen suoraan edestä ja kolmas siten, että pää oli käännettynä etuviistoon oikealle. Tämä käytäntö on ollut voimassa Suomessa nykypäiviin asti. Kuvauspäiväkirjaan kirjattiin henkilötietojen lisäksi myös rikoksen tyyppi. Kuvista poliisi-piiriin haltuun jäi yksi kopio, ja rikostutkimuskeskukseen lähetettiin kaksi tai kolme kopiaa rikoksesta riippuen.

Rikostutkimuskeskuksella oli 1933 sormenjälki- ja valokuvakortistojen lisäksi erikoistuntomerkki- ja pilkkanimikortisto. Se palveli avustamalla paitsi kansainvälistä rikostutkimuskomissiota myös poliisi-piirejä henkilöllisyyksien selvittelyissä. Lisäksi kortistosta toimitettiin kuuluisimpien rikollisten kuvia poliisi-piireille esimerkiksi suurien yleisötahtumien yhteydessä.²⁴

Erään Suomessa 1928 käytössä olleen tuntomerkkien luokituksen mukaan esimerkiksi nenä luokiteltiin seuraavasti: suora, kyömy, konka, satulamainen, aaltomainen, pieni, suuri, leveä, kapea, vino oikealle, vino vasemmalle, juoponnenä tai viallinen. Yhtenäistetyt tuntomerkkien luokitteluohjeet saatiin aikaan Suomessa vasta 1930, kun tuntomerkkitoimiston johtaja P. Ignatius ja Helsingin poliisilaitoksen antropometrisen toimiston johtaja A. Launos julkaisivat kirjasen *Tuntomerkkien merkitsemisohjeet*. Bertillonin vuosisadan alussa kehittämää portrait parlé -järjestelmää käytettiin Suomessakin supistetussa muodossa näiden luokit-

teluohjeiden pohjana. Tuntomerkkejä kirjattiin muistiin 19 erilaista pääluokkaa, jotka yhdessä valokuvien ja sormenjälkien kanssa takasivat riittävän tarkan henkilöiden tunnistamisen.

Digitalisoitu vallankäyttö

Valokuvaus ja antropometriset mittaukset olivat osa byrokraattis-tilastollista tiedustelukoneistoa, joka tuotti uusia tieto/valtasuhteita ja jonka keskeinen osa oli arkistointi. Nykypäivän tietokoneistetut järjestelmät ja lähes kaikkialle yltävä videokameralvalvonta ovat näiden varhaisten ja teknisesti kömpelöiden menetelmien kehittyneitä perillisiä.

Teknologian kehittyessä kuvaajan ja kuvattavan etäisyys on sittemmin pienentynyt, valoa ei enää välttämättä tarvita ollenkaan infrapunakuvauksen ansiosta. Hologrammit, videokamerat ja digitaalinen tallennus laajentavat entisestään kuvan mahdollisuuksia tuottaa uutta tietoa.²⁵ Tietokoneistettu kuvankäsittely tarjoaa uudenlaisia ulottuvuuksia kontrollikoneistolle. Esimerkiksi hollantilaisen Alkmaarin kaupungin poliisilaitoksen kuvakokoelma käsittää 40 000 kuvan kokoelman. Se sisältää myös tietokoneohjelman, jonka avulla todistajien tietojen perusteella voidaan koostaa uusia kuvia. Nuorten miesten kasvot esimerkiksi rakennetaan yhdistämällä miesten ja naisten kasvoista irrotettuja kuvaelementtejä. On mahdollista myös yhdistää liikkuva videokuva tietokoneen kuvankäsittelyohjelmaan, videoida epäiltyjä kaduilla ja verrata näitä tietokoneen kuvavarastoon.²⁶

Tämä merkitsee myös sitä, että koska ihmiset ovat nyt yhä helpommin ja hienovaraisemmin yksilöitävissä ja nostettavissa vallan kenttään, tiedon kohteiksi, meidän olisi entistä huolellisemmin alettava tarkastella tiedontuottamisen ja vallankäytön yhteyksiä uudessa tietokoneavusteisessa audiovisuaalisessa ympäristössä.

Viitteet:

¹ Harry Södermalm, *Rikoksen maailma*. Jyväskylä 1930 (Alk. 1927), 3.

² Paul Rabinow, *French Modern. Norms and Forms of the Social Environment* Cambridge: MIT Press 1989, 18-20.

³ Michel Foucault, *Tarkkailla ja rangaista*, Keuruu: Otava 1980, 253.

⁴ Foucault 1980, 33.

⁵ John Tagg, *The Burden of Representation. Essays on Photographies and Histories*. London: MacMillan 1988, 4.

⁶ Allan Sekula, "The Body and Archive". *Oktober*, 39, (1986), 3.

⁷ David Green, "Lohkottu ja luokiteltu ihmisruumis". *Kuvista sanoin 4*, toim. Martti Lintunen. Porvoo: Suomen valokuvataiteen museon säätiö 1988, 149.

⁸ Sekula 1986, 15.

⁹ Daniel Pick, *Faces of Degeneration. A European disorder 1848-1918*. Cambridge: Cambridge University Press 1989.

¹⁰ Rabinow 1989, 65, 10.

¹¹ Olli Kaikkonen, "Eriarvoisuusajattelu, rotukäsitykset ja sosiaalidarwinismi". *Mongoleja vai arjalaisia - rotuteorioiden suomalaiset*. toim. Arja Kemiläinen. Vammala: Historiallinen arkisto 86 1985, 29.

¹² Sekula 1986, 6-10. Daniel Pick, *Faces of Degeneration. A European disorder 1848-1918*. Cambridge 1989.

¹³ *A History of Photography. Social and Cultural Perspectives*. Ed. Jean Claude Lemagny and André Rouillé. Cambridge: Cambridge University Press 1987, 51.

¹⁴ Alphonse Bertillon, *Identification Anthropométrique. Instruction Signalétiques*, Melun 1893, LXXXI.

¹⁵ Aira Kemiläinen, "Mongoleista eurooppalaisiksi 1900-luvun rotuteorioissa". *Mongoleja vai arjalaisia - rotuteorioiden suomalaiset*. Toim. Arja Kemiläinen. Vammala: Historiallinen arkisto 86, 1985, 310.

¹⁶ Marjatta Hietala, "Suomalaisen naistyyppin etsiminen". *Mongoleja vai arjalaisia - rotuteorioiden suomalaiset*. Toim. Arja Kemiläinen. Vammala: Historiallinen arkisto 86, 1985, 426-427, 430.

¹⁷ Yrjö Kajava: "Muutamia ohjeita antropologisten tutkimusten tekijöille". *Duodecim* 11/1925.

¹⁸ *Partiopoijat*. Rob. Baden-Powellin teoksen *Scouting for Boys* ym. lähteiden pohjalta suomeksi toimittanut Kaarlo Soinio. Helsinki 1911, 32-38.

¹⁹ *Hufvudstadsbladet* 16.3 1929.

²⁰ Sven Him, *Kameran edestä ja takaa. Valokuvaus ja valokuvaajat Suomessa 1839-1870*. Lahti: Suomen valokuvataiteen museon säätiö 1972, 30.

²¹ *Kakolan kuva-albumit*, Turun maakunta-arkisto.

²² A. Launos: "Antropometrisen toimiston toiminnasta ja sen merkityksestä rikosten tutkimuksessa ja selvittämisessä". *Poliisimies* 10/1931.

²³ Turun poliisilaitoksen kuva-arkisto.

²⁴ P. Ignatius, *Sormenjälki- ja tuntomerkkiopin käsikirja*. Helsinki 1933, 89-90, 94.

²⁵ Sekula 1986, 16. Susan Sontag, *Valokuvauksesta*. Hämeenlinna: Love 1984, 146.

²⁶ Eveline Lubbers, *Criminal Lombroso appiccica Partiele Masks. The Face of Evil. Mediamatic 1-2:4* (1989).